

NAAR INDIËS
BLAUWE BERGEN

Op reis met
LOUIS COUPERUS

Albert Kroezemann

INHOUD

VOORWOORD – Couperus' Indië, land van
geheimzinnigheid – Maarten Klein 9

INLEIDING – Naar Indiës blauwe bergen 11

- 1 | Blanke stad van weelde 17
- 2 | Scylla en Charybdis 25
- 3 | Tandjong Priok 35
- 4 | Familiereünie 42
- 5 | Van regenten en residenten 48
 - 6 | A day at the races 63
 - 7 | Tangkoeban Prahoe 70
 - 8 | Het meer van Leles 79
 - 9 | Tegal 88
 - 10 | Esther 96
 - 11 | Pasoeroean 109
- 12 | Een schim in de badkamer 116
 - 13 | Tosari 128
 - 14 | De stille kracht 139
 - 15 | Het suizen van stenen 150

16	Fancy fair	168
17	Lancelot du Lac	179
18	Een witte hadji	192
19	Terug in Batavia	207

DANKWOORD 213

NOTEN 215

BIBLIOGRAFIE 229

ILLUSTRATIEVERANTWOORDING 233

Couperus' Indië, land van geheimzinnigheid

Hoe populair een Nederlandse romanschrijver tijdens zijn leven ook geweest is, na zijn dood raakt hij/zij al gauw in de vergetelheid. Zelfs het werk van heel grote schrijvers als Mulisch, Hermans en Reve, 'de grote drie' van na de Tweede Wereldoorlog, ligt thans nauwelijks meer in de boekwinkels en bij tv-quizzes blijken jonge deelnemers meestal niet één werk van deze literatoren te kennen.

Ook Couperus raakte na zijn dood in 1923 in vergetelheid. Maar zie, in de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw kwam zijn werk toch weer op de markt en dankzij tv-bewerkingen van *De Kleine Zielen* en *Van Oude Mensen* werd hij toch weer door een breed publiek gelezen. Vooral de tv-bewerking van *De Stille Kracht* in 1974 werd een ongekend succes, wat zeker ook te danken was aan het feit dat er nu eens niet naar gestreefd was alle onkuisheden in de roman op de tv weg te laten. Pleuni Touw had de rol van haar leven als de heerlijk perverse Léonie van Oudijck, die haar man belazerde met haar stiefzoon Theo en de heel mooie Addy de Luce. De scène waarin zij tijdens het baden op geheimzinnige wijze met siriw wordt bespuwd, behoort tot de onvergetelijkste momenten van de Nederlandse tv.

Dankzij heel veel mooie Couperus-studies, een Couperus Museum en een enthousiast Couperus Genootschap is de Haagse romancier nog altijd onder ons, ook al is hij honderd jaar geleden gestorven. Over geen andere Nederlandse romancier wordt zoveel geschreven als over Couperus, en vrijwel zonder uitzondering met grote bewondering voor zijn indrukwekkende romans en verhalen.

Het boek dat u nu in handen heeft, *Naar Indiës blauwe bergen*, geeft u een schat aan informatie over de reis die Couperus rond 1900 met zijn vrouw naar Nederlands-Indië maakte: over de reis zelf, over de plaatsen die het echtpaar Couperus bezocht heeft, over de twee romans die Couperus daar geschreven heeft, over sirih spuwen, stenenregens en tafeldansen, en over nog veel meer. Alles wordt rijk geïllustreerd met schitterende foto's en gedetailleerde plattegronden, waardoor de mysterieuze Gordel van smaragd, zoals Couperus die gekend heeft, weer tot leven komt.

Het is werkelijk een schitterend, uniek boek geworden, waarvoor de auteur én zijn uitgever alle lof verdienen.

PROF. DR. MAARTEN KLEIN – Verbonden als universitair hoofddocent aan de Radboud Universiteit Nijmegen tot 2008, emeritus hoogleraar Nederlandse Taal en Cultuur aan de Universiteit Lublin in Polen. Auteur van onder meer *Over Eline Vere van Louis Couperus*; *Louis Couperus en Pier Pander*; *Couperus en het Corpus Hermeticum en Noodlot en Wederkeer*. In 2007 ontving hij de Couperuspenning.

Naar Indiës blauwe bergen

In een interview met André de Ridder vertelt Louis Couperus dat hij 28 jaar oud en kort na zijn huwelijk, zijn reisleven met Elisabeth begonnen is... Steeds hebben zij een vagebondenbestaan geleid.¹ Begin september 1898, als Elisabeth en Louis Couperus uit Engeland terugkeren, bericht Couperus zijn uitgever L.J. Veen: ‘Wij hebben groote plannen: begin volgend jaar gaan wij voor negen maanden naar Indië! Of de litteratuur er baat bij zal vinden, weet ik echter niet...’²

Naar Indiës blauwe bergen gaat over deze reis naar Nederlands-Indië die Couperus in 1899 samen met zijn vrouw Elisabeth gemaakt heeft. Op 6 maart 1899 schepen zij in op de Prinz Heinrich te Genua en zij komen op 6 april aan in Batavia. Zij verblijven eerst in Batavia en een paar weken later bij Couperus’ broer John Ricus in Meester Cornelis. Daarna beginnen zij aan hun reis over Java. Eerst doet het echtpaar Couperus Buitenzorg aan, waar zij aanwezig zijn bij de Buitenzorgse wedrennen en uitgenodigd worden voor een bal in het paleis van de gouverneur-generaal. Daarna reizen zij verder naar Bandoeng en Garoet. Uiteindelijk komen zij omstreeks 13 juni 1899 aan in Tegal bij de zus en zwager van Louis Couperus. Daar brengen zij heerlijke vakantieweken door, waar

Plaatsen die het echtpaar Couperus bezocht heeft

Couperus onder andere een tableau vivant opvoert van Esther en eindelijk de rust vindt om te schrijven aan zijn nieuwe roman *Langs lijnen van geleidelijkheid*.

Omdat zijn zwager Gérard Valette op 10 augustus benoemd is tot resident van Pasoeroean reist het echtpaar Couperus met hen mee. Louis en Elisabeth Couperus reizen daarna direct door naar Blitar waar de broer van Elisabeth, Willy Baud, employé is op een suikerfabriek. Ook Couperus' schoonmoeder woont bij haar zoon in. Tijdens dit verblijf doet Couperus een bijzondere ervaring op in de badkamer. Op 9 september 1899 laat hij aan zijn uitgever weten dat hij is neergestreken in het residentiehuis te Pasoeroean. Hij maakt uitstapjes naar Tosari en de Bromo en hij arrangeert in december 1899 een serie tableaux vivants van *Lancelot du Lac* die naar het oordeel van de vele kunstkenners in één woord schitterend zijn. Uit onder andere reisverslagen, krantenberichten, reisgidsen, romans, biografieën en brieven aan zijn uitgever wordt de reis die Louis Couperus gemaakt heeft in 1899, in kaart gebracht.

Daarnaast gaat dit boek over De stille kracht die hij tijdens hun verblijf in Pasoeroean schrijft. Op 8 oktober 1899 zet hij de eerste woorden van deze roman op papier. Onder toezicht van zijn zwager Gérard Valette werkt hij er iedere dag geregeld aan. Met Kerstmis is driekwart van de roman voltooid. Zijn zwager laat hem een

blik slaan in de psyche van de hogere ambtenaren, maar de mysterieuze verschijnselen die de auteur aan de orde laat komen, haalt hij uit andere bronnen.

‘Op Java noemen ze het dat-waar-je-niet-over-spreekt,’ zo begint de verfilming van *De stille kracht* uit 1974 van Walter van der Kamp, voorgedragen door Ton Kuyl.

‘Op Java noemen ze het dat-waar-je-niet-over-spreekt...

En het is overal:

Het schuilt in de grond,

Het sist in de vulkanen,

Het komt aanwaaien met verre winden,

Het ruist aan met de regen,

Het rolt aan met de donder,

Het zweeft van ver uit de horizon over de eindeloze zee...

En het is vooral te zien in de ogen van de Javaan

En het knaagt als een vergif van vijandschap aan lichaam,

Ziel en leven van de Europeaan.

Stil bestrijdt het deze overwinnaar,

Heel langzaam sloopt het hem.

Het laat hem verkwijnen en tenslotte sterven.

Dat-waar-je-niet-over-spreekt.

Het is... De stille kracht.’³

Goena-goena of zwarte magie – Couperus gebruikt de term stille kracht – is het enige middel waarmee de inlander zijn onvrede met het koloniale regime kon uiten. De mysterieuze wereld is altijd aanwezig in de atmosfeer, de lucht, de natuur en vooral in de ziel van de bevolking. Er wordt in het boek op onverklaarbare wijze met stenen gegooid. Léonie van Oudijck wordt met sirih – de bloedrode pruimtabak – bespuwd, er verschijnen witte hadji’s, er zijn kloggeluiden, een glas dat breekt, het gehuil van kinderzieltjes en het oprijzen uit de put van een vrouw met een bloedend gat in de borst. Op die onverklaarbare, mysterieuze verschijnselen wordt in *Naar Indiës blauwe bergen* verder ingegaan.

Louis Couperus is niet specifiek geïnteresseerd in politieke en maatschappelijke problemen. Met uitbuiting door kapitalisme en onderdrukking van de Javaan wil hij liever niets te maken hebben. Hij vlucht in fantasie en verleden. Op 18 februari 1923 schrijft hij in zijn vierde ‘Intieme impressie’: ‘Ik wil in mijne illuzies gelukkig zijn.’⁴ Ondanks dat stelt hij ‘de geheimzinnige vijandschap van Javaanse grond en sfeer tegen de Nederlandse veroveraar’⁵ aan de orde. Hij legt zelfs Eva Eldersma, de vrouw van de assistent-resident de volgende woorden in de mond:

‘Wij zijn idioot, hier, wij Westelingen in dit land. Waarom brengen we hier geheel de nasleep van onze dure beschaving, die het hier toch niet uithoudt! [...] Al jullie kultuur, waarmee je rijk wilt worden, – dat is een Westers idee, dat mislukt op den duur. Al onze administratie – dat is vermoeiend in de warmte. Waarom – als wij hier willen zijn – leven wij maar niet eenvoudig en planten wij padi * en leven wij van niets...’⁶

* padi = rijst

En Frans van Helderer, controleur in *De stille kracht*, beschrijft Nederlands-Indië als ‘... een reusachtige maar uitgeputte kolonie, steeds uit Holland bestuurd met één idee: winstbejag’. Vervolgens zegt hij:

‘De werkelijkheid is niet: de overheerser groot in Indië, maar de overheerser kleine armzielige uitzuiger; het land uitgezogen, en de werkelijke bevolking – verknocht aan de Indische grond – neergedrukt in de minachting van de overheerser, maar nú dreigende op te staan uit die druk en die minachting...’⁷

Deze woorden van Frans van Helderer zijn volgens schrijver Dirk van Weelden (*De Gids*, 2016) opmerkelijk, zeker in een keurige, burgerlijke roman uit 1900, ‘toen de heersende mening toch was

dat Nederland het uitstekend deed in de Oost. Het lijkt eerder een uitspraak van een bevlogen Indonesische nationalist, een revolutionair uit de jaren dertig. Wie dacht dat *De stille kracht* over bijgeloof, tropenmoeheid, moreel bederf en onderdrukte hitsigheid gaat, wordt hier geprikkeld de roman nog eens opnieuw of beter te lezen'.⁸